

SISTEM ZA ELIMINACIJU NETEHNIČKIH GUBITAKA ELEKTRIČNE ENERGIJE VLADIMIR KULPINSKI, TEHNIČKI CENTAR NOVI SAD, SRBIJA

Vladimir Kulpinski, JP Elektroprivreda Srbije, Tehnički centar Novi Sad

KRATAK SADRŽAJ

Rad predstavlja kratak osvrt na osnovne funkcije SISTEMA ZA ELIMINACIJU NETEHNIČKIH GUBITAKA ELEKTRIČNE ENERGIJE (SISTEM), koji je tokom 2017 godine koncipiran i proveren u realnom okruženju. Isti je nastavak aktivnosti SISTEMA pokrenutog i realizovanog tokom perioda 2013.-2015. Godina. Rezultat ovih aktivnosti predstavlja realizacija Multifunkcionalnih Kontrolnih Mernih Uređaja (MKMU) i njima pripadajućih uređaja, opreme i pribora.

Sve zajedno, odnosno umrežen sistem mernih uređaja, predstavlja novi, potpuno inovativni koncept u metrologiji električne energije (EE), počev od proizvodnih pogona svih vrsta do poslednjeg potrošača (kupca) EE u elektroenergetskom sistemu, bez obzira na veličinu i složenost istog.

Primenom ovih uređaja omogućuje se potpuni nadzor nad tokovima EE, što podrazumeva stvaranje ambijenta u kojima netehnički gubici, sem neizbežnih tehničkih gubitaka, NISU MOGUĆI. Istovremeno se obezbeđuje maksimalno moguća jedinstvena optimizacija tokova EE u kojoj je nivo tehničkih gubitaka sveden na najmanje moguću meru.

Koncept je nastao u tesnoj saradnji Tehničkog centra Novi Sad i nekoliko privatnih firmi, od kojih se posebno izdvajaju „Nigal“, d.o.o, iz Petrovaradina i „Satel“ iz Beograda.

U prvoj fazi primene SISTEMA omogućuje se identifikacija svih potrošača (kupaca) EE kod kojih evidentno postoji preuzimanje EE bez njenog registrovanja. U drugoj fazi realizuju se procesi u kojima se precizno i pouzdano određuju pojedini kupci kod kojih postoji odliv EE bez njenog registrovanja.

Korist upotrebe ove koncepcije, odnosno potpuno inovativnog SISTEMA utvrđuje se na bazi veličine izgubljene EE u Tehničkom centru „Novi Sad“ na nivou jedne godine. **Tokom 2016. godine količina izgubljena je EE, koja po ceni za 1 kWh u Srbiji, na godišnjem nivou, ima vrednost od preko 250 miliona Eura. Prema prosečnoj ceni za 1 kWh u EU ovako izgubljena EE ima vrednost od preko 700 miliona Eura. Vrednost izgubljenosti EE na nivou celokupne Elektroprivrede Srbije značajno prevazilazi iznos od jedne milijarde Eura.**

Ključne reči: gubici EE, izgubljena dobit, sistematičnost, efikasnost, racionalnost

CILJ PROJEKTA

Osnovni cilj realizacije predloga projekta „SISTEM ZA ELIMINACIJU NETEHNIČKIH GUBITAKA ELEKTRIČNE ENERGIJE“ NA IZABRANOM DELU SN MREŽE PRIMENOM Multifunkcionalnih Kontrolno Mernih Uređaja (MKMU) NA KONTROLNO MERNOM MESTU jeste **precizno određivanje LOKACIJA i TAČAKA u kojima nastaju i evidentno su prisutni NETEHNIČKI GUBICI EE kao posledica „njenog“ neovlašćenog preuzimanja i potrošnje, kao i različitih tehničkih neispravnosti mernih uređaja.**

Osnovu ideje za realizaciju projekta čini novi, potpuno inovativni metrološki koncept, zasnovan na primeni MKMU-a.

OPIS TEHNIČKOG REŠENJA

Na osnovu mogućnosti da se merenjem određenih veličina (parametara) EE posebnim uređajima u projektovanim tačkama NN (SN) mreže **OBEZBEĐUJE SE POTPUNI NADZOR, KONTROLA i PRECIZNO MERENJE TOKOVA EE KA SVIM POTROŠAČIMA (KUPCIMA).**

Korišćenjem namenski i svrshodno projektovanih MKMU-a i opreme na novopozicioniranom KONTROLNO - MERNOM MESTU (KMM) omogućeno je da budu **registrovani i izmereni svi parametri EE za svakog pojedinačnog potrošača (kupca).**

Osim navedenog, uz neophodnu tehnološku optimizaciju MKMU, moguće je prema projektovanom cilju, adekvatno pozicionirati (instalirati) u distributivni elektroenergetski sistem (DEES), kao što su na primer,

distributivne stanice (DTS), na početku SN vodova iz reonskih TS 35/20 ili 10 kV, u samim TS 35/20 ili 10 kV, na početku SN vodova iz TS 110/35 ili 20 kV i naravno u samim TS 110/35 ili 20 kV.

Tako bi se na veoma jednostavan, a nadasve funkcionalan i pouzdan način, obezbedila moćna i efikasna tehničko-tehnološka podrška **prikupljanju** i **obradi** izmerenih **podataka**, odnosno višedimenzionalnih parametara-veličina čijom se vizuelizacijom u adekvatnom dizajnu uz odgovarajuću fleksibilnu komponentu, obezbeđuje **kompletan nadzor** i **upravljanje** distributivnim elektro energetskim sistemom (DEES) EPS.

NAČIN IMPLEMENTACIJE

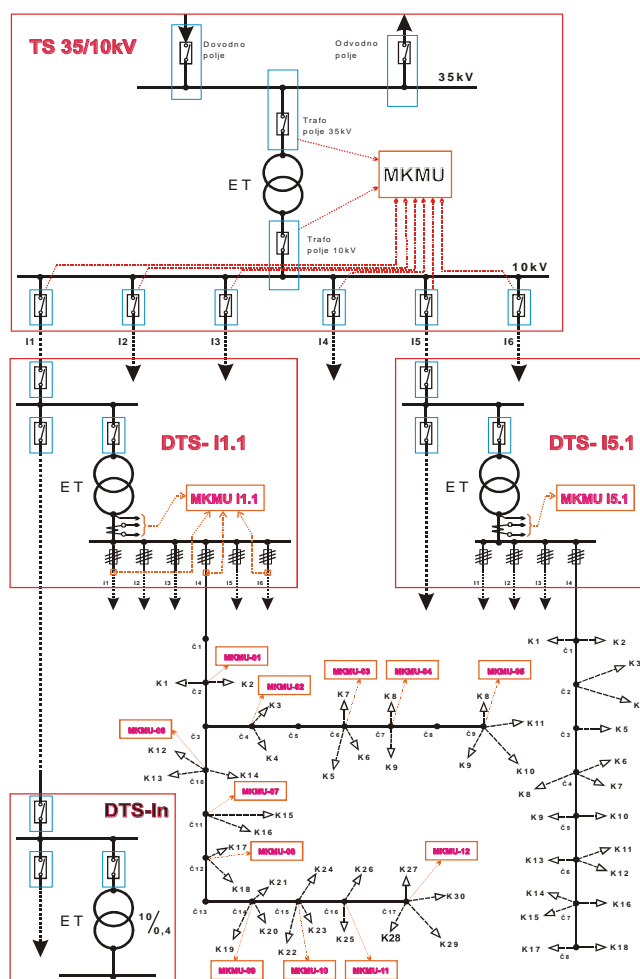
Zahvaljujući primeni elektronskih sklopova poslednjih generacija visoke tehnologije, čija je osnovna funkcija da na fleksibilan način, registruju i mere sve nužne parametre EE koja se predaje/preuzima na relaciji isporučilac/potrošač (kupac), omogućuje da se nadzor, kontrola i višefunkcionalna merenje nad tokovima EE ka pojedinim potrošcima (kupcima) budu potpuno uspostavljeni.

Sve koristi (benefiti) **ovakvog načina kontrole, merenja i nadzora nad tokovima EE** prema pojedinim potrošačima (kupcima) su, u **svakom segmentu, daleko ispred do sada primenjivanih i poznatih sistema u svetu.**

U elektroenergetskim objektima (EEO), koji čine osnovnu infrastrukturu DEES-a, napona iznad 1kV, odnosno 10, 20, 35 ili 110kV, projektovanje, neophodna tehnološka optimizacija i postavljanje MKMU sa celokupno pripadajućim priborom, tehnički je veoma pojednostavljeno. U tekstu koji sledi, predstavljena je jednopolna šema sa raspletom SN i NN mreže za dostavu i distribuciju EE ka pojedinačnim potrošačima (kupcima).

Pored navedenog, sam MKMU, dizajniran je tako da predstavlja tehnološki veoma složen ali za instalaciju održavanje i eksploataciju krajnje jednostavan **obračunski kontrolno merni uređaj**, čijom instalacijom se distributivna elektro mreža, u tehnološkom smislu po automatizmu „podiže“ na nivo tzv. „Smart Grid“, (pametne mreže) koje se, i u čak mnogo razvijenijim zemljama od Srbije, još uvek „vrte“ kao virtuelna mogućnost.

JEDNOPOLNA ŠEMA:

KRATKA OBJAŠNENJA

Na šemi se raspoznaje jedna reonska **TS 35/10 kV**, izvodi srednjeg napona (**SN - 10kV**), odnosno iz ove **TS**, pojedine distributivne trafo stanice (**DTS - 10/0,4kV**), njima pripadajući niskonaponski (**NN - 0,4kV**) izvodi i rasplet – šema **NN** mreže. Na pojedinim deonicama ovog raspleta naznačena su čvorišta (sa oznakom **Č**, počev od **Č1** do **Čn**) i njima „pripadajući“ kupci **EE**, sa oznakom **K**, počev od **K1** do **Kn**.

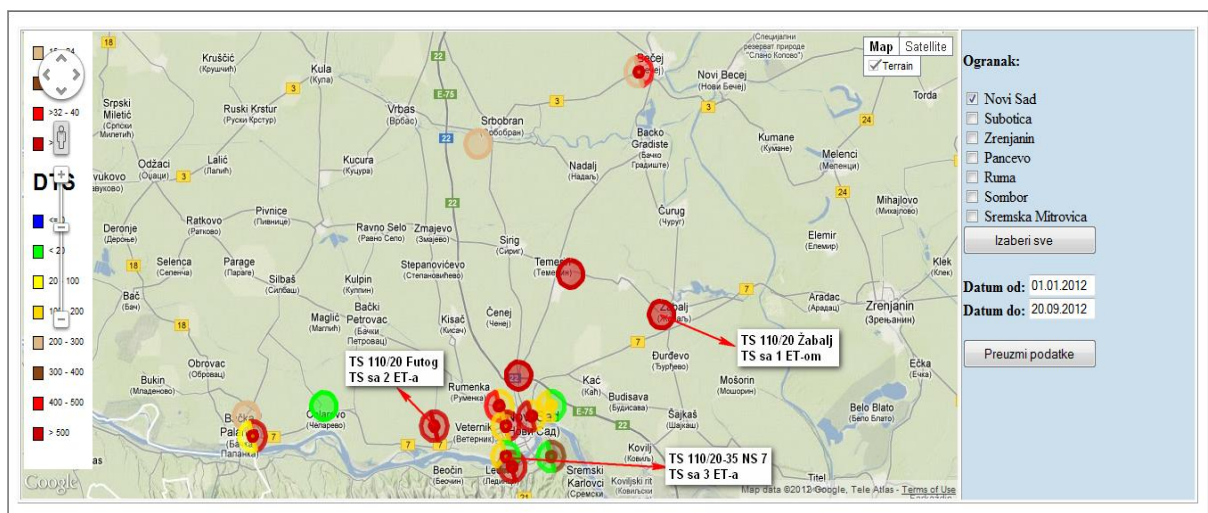
Osим navedene standardne opreme i uređaja na šemi se raspoznaju i načelno pozicionirani uređaji **MKMU**, koji se u praksi, **nakon neophodne tehnološke optimizacije u skladu sa projektovanim ciljem** instaliraju u **NN (SN)** mreži, sa namerom da se uz **adekvatno projektovan informatičko poslovni sistem za prenos i obradu podataka** uspostavi maksimalno mogući nadzor, potpuna i pouzdana kontrola i precizna višefunkcionalna merenja nad tokovima **EE**, počev od tačaka njenog preuzimanja u distributivni sistem (**DDS**) bilo kog dela **EP Srbije (EPS)**, kao i celokupnog **EPS-a**, pa sve do krajnjih potrošača (kupaca) **EE**.

GLAVNI DELOVI SISTEMA

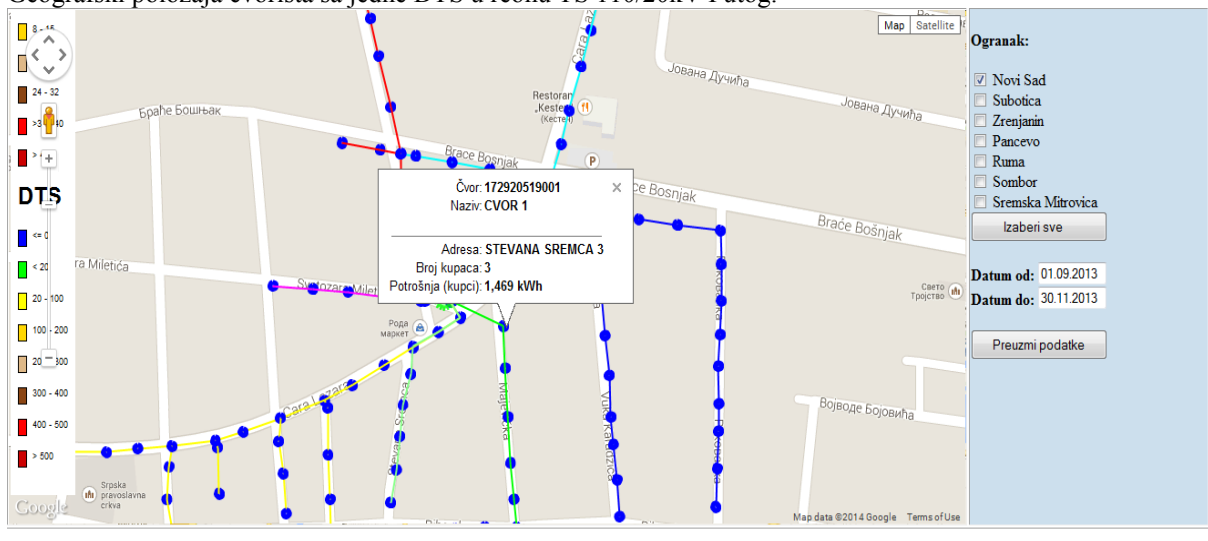
Baza podataka BILANSI TOKOVA EE

Bilansi Tokova EE (BTE) je PODSISTEM nastao integracijom tehničkih baza podataka iz pojedinih distributivnih sistema i poslovne baze podataka. Tehnička baza podataka, za posmatrani period, daje sve informacije o tokovima EE, počev od **TS 110/x kV** do poslednjeg kupca EE u reonima svih **DTS - X/0,4kV**, a koje se EE napajaju iz posmatrane **TS 110/x kV**.

Geografski položaj TS 110/x kV u ED Novi Sad:

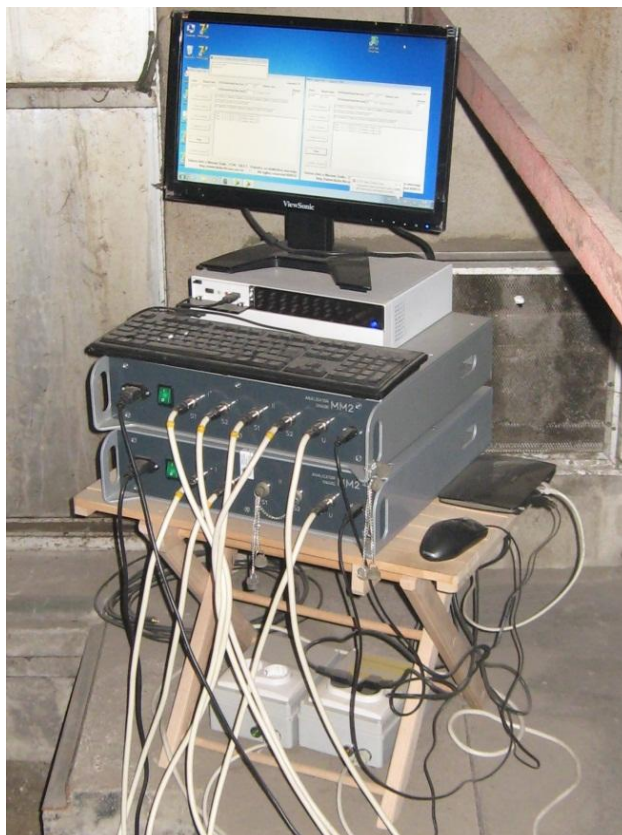

Geografski položaja čvorišta sa jedne DTS u reonu TS 110/20kV Futog:

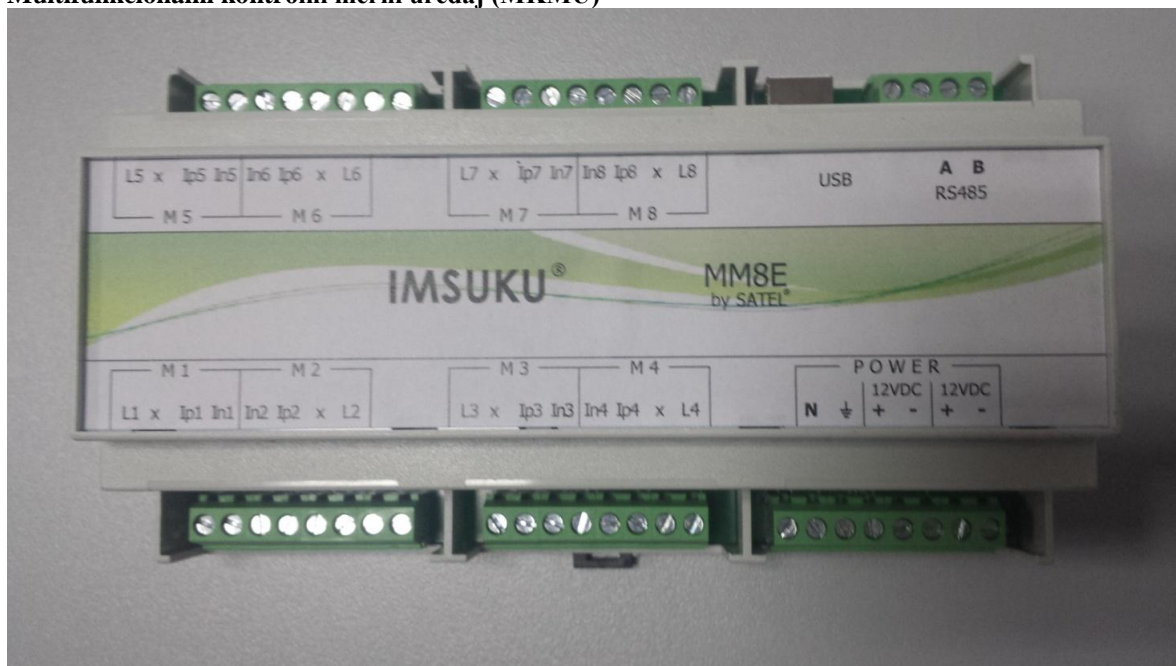

Merni moduli

Merni moduli (MM) u namenski konstruisani i izvedeni merni uređaji za merenje tokova EE, a na način da određuju sve one potrošače EE snaga većih od 2kW, kao i mesto (položaj-lokaciju) njihovog uključivanja, odnosno isključivanja. Tačnost određivanja se nalazi u granicama $\pm 3m$.

Multifunkcionalni kontrolni merni uređaj (MKMU)

PREDNOSTI PREDLOŽENE METODOLOGIJE

Pored stvaranja svih potrebnih preduslova za **eliminaciju netehničkih gubitaka** EE, primenom inovativnog metrološkog koncepta realizuju se i sledeće prednosti:

TEHNIČKO TEHNOLOŠKE PREDNOSTI

Prema danas važećim zakonima i podzakonskim aktima, nadležna ED je obavezana da održava napred navedeni deo elektonergetske infrastrukture. Primenom inovativnog metrološkog koncepta **navedena obaveza a tako i ogromni troškovi prestaju da postoje**. Elektroenergetska infrastruktura na nivou **10.000 kupaca** ima sledeći **procenjeni obim**, odnosno sadržaj:

- Najmanje 35.000 komada priključnih stezaljki (klemni) za povezivanje priključnih vodova i NN mreže,
- Najmanje 40.000 komada nosećih izolatora za povezivanje i nošenje priključnih vodova na NN mrežu,
- Ne manje od 100km priključnih vodova,

Malo manje od 10.000 komada MRO-a (Merno Razvodnih Ormana) „u“ ili „na“ objektima potrošača (kupaca) sa sledećim priborom i opremom:

- Više od 25.000 topljivih ili automatskih osigurača,
- Deset hiljada (10.000) trofaznih ili monofaznih brojila,
- Ne manje od 2.500 preklopnih naprava,
- Ne manje od 50.000m provodnika za povezivanje uređaja u MRO-ima, kao i
- Značajno vredna grupa sitne opreme.

Vrednost svih prethodno navedenih dobara, na nivou samo navedenih 10.000 kupaca, prevazilazi 1.000.000€ (jedan milion €). A na nivu EPS-a vrednost ovih dobara iznosi oko 300.000.000€.

U kontekstu navedenog, od najveće važnosti je razumeti, da nije samo u pitanju puka vrednost navedenih dobara, već se radi i ogromnom balastu svih obaveza koje nadležni isporučilac EE ima prema bilo kom potrošaču (kupcu), a kome je iz bilo kog razloga došlo do prekida u isporuci EE.

Dinamika, neupravljivost i stres, neophodni resursi, ujupni troškovi i sve drugo što bi omogućavalo efikasan odziv naspram potpuno neupravljivih događaja (tehnološki akcedenti) predstavljaju daleko veće iznose od vrednosti navedenih dobara.

FUNKCIONALNE PREDNOSTI

Jedna od izuzetno važnih funkcija predloženog fleksibilnog SISTEM-a zasnovanog na MKMU uređajima je bazirana na njihovoj „sposobnosti“ da komuniciraju sa „svojim“ **master centrom**. Kako je komunikacija realizovana na način da funkcioniše u oba smera, moguće funkcije SISTEM-a postaju brojne i **nadprosečno velike**, posebno u poređenju sa konvencionalnim sistemima.

Realizovani SISTEM omogućuje da distributer ili ovlašćeni isporučilac EE dobija sve neophodne informacije o električnoj energiji, njenim tokovima, kvalitetu i potrošnji a takođe i njenim fundamentalnim parametrima, kao na primer:

- Trenutne vrednosti energije (aktivna, reaktivna ili prividna);
- Sumarna energija (aktivna, reaktivna ili prividna) koja se mogu dobijati po punom automatizmu, za unapred određene periode (sat, dan, nedelja itd.) ili po posebnom pozivu;
- Maksimalna snaga registrovana po pojedinim fazama;
- Najviše i najniže zabeležene visine napona u pojedinim faznim provodnicima;
- Najviše zabeležene jačine struje u pojedinim faznim provodnicima;
- Profili opterećenja po pojedinim napojnim provodnicima;
- Faktori snage (prosečni, najviši i najniži).
- Prisustvo i intezitet pojedinih harmonika itd.

Osim navedenog, dvosmerna komunikacija na relaciji distributer električne energije ili ovlašćeni isporučilac – potrošači (kupci), ovom koncepcijom se omogućuje:

- Potpuno inovativna rešenja **fleksibilnog tarifnog sistema**,
- Distributer električne energije ili ovlašćeni isporučilac može da dobija sve neophodne informacije o načinu trošenja električne energije, kao što su profili opterećenja, maksimalne snage po faznim provodnicima, najviši i najniže visine napona na **mestu isporuke** itd;

- Kupci dobijaju mogućnost da prime sve neophodne informacije o dugovanjima, opomenama, o prekoračenjima ugovorenih limita, o mogućim benefitima, o planiranim prekidima u napajanju, **preporuke za energetski efikasniju potrošnju**, itd;
- Prema posebno sklopljenim ugovorima kupcima se mogu uručivati elektronski računi za utrošenu energiju, na primer na nedeljnom nivou, čime bi se značajno promenili tokovi kapitala;
- Mediji za prenos, odnosno uređaj/ji na koje kupci mogu da prime ovakav oblik informacija i računa mogu biti mobilni telefoni, tablet računari, lični kompjuteri, televizori itd.

POSLOVNE I KORISNIČKE PREDNOSTI

Optimalno organizovana informatička podrška, koja u osnovi podrazumeva dovoljno „snažno“ **hardversko okruženje** (PC po konfiguraciji, mogućoj virtuelizaciji, kapacitetu, brzinama i pouzdanosti), te „prijateljski“ koncipiranim softverima omogućuje potencijalnim korisnicima SISTEM-a direktan pristup svim struktuiranim bazama prikupljenih i obrađenih podataka radi preuzimanja **ciljano vizueliziranih informacija za:**

- **Finansijski sektor** su to informacije o kumulativno utrošenim količinama EE (aktivna i reaktivna), maksimalnoj 15-to minutnoj snazi, prekoračenoj reaktivnoj energiji, prekoračenoj ugovorenoj snazi itd, a sve za planirane obračunske periode;
- **Sektor planiranja**, odnosno planerima razvoja i širenja DDS-a omogućuju uvide u ukupno utrošenu energiju, na primer, po pojedinim DTS-ima ili NN izvodima, najmanje i najviše napona na početku, odnosno na krajevima pojedinih NN vodova, profile opterećenja itd. Sve navedeno je i od izuzetnog značaja za operativne rukovodioce svih nivoa sve do tehničkih direktora pojedinih DDS celina;
- **Sektor eksploatacije** (održavanje DDES-a), pravovremene i veoma precizne informacije o tehničkom stanju DEES-a, potencijalno „slabim“ tačkama i delovima infrastrukture sa pouzdanim predviđanjem predstojećih otkaza i kvarova.

Pristup svim podacima je osmišljen da bude kroz funkcionisanje po principu **server/kljient**, pri čemu je isti, po zahtevanoj hijerarhiji omogućen samo za to ovlašćenim licima.

POSEBNE PREDNOSTI SISTEM-a SA IZMEŠTENIM KMM

- **TAČNOST ANALIZE** - Obezbeđuje se značajno niže vrednosti klasa tačnosti (veća tačnost) u odnosu na sve do sada poznate konvencionalne sisteme.
- **MESTO RAZGRANIČENJA** - Značajno se udaljava od privatnog poseda (objekata) kupaca.
- **UTICAJ NA postojeća MERILA** - Eliminise se bilo koji potencijalni oblik elektromagnetnih (EM) smetnji.
- **Sigurnosni ALARMI** - U destruktivnim sredinama sa poznatim vandalskim odnosom prema javnim dobrima, svako izmešteno kontrolno merno mesto može da se opremi odgovarajućim alarmnim sistemom za prostornu zaštitu.
- **NEOVLAŠĆENA POTROŠNJA** - Neovlašćena potrošnja EE, u bilo kojoj danas poznatoj formi, praktično NIJE MOGUĆA.
- **ODRŽAVANJE EE SISTEMA** - Smanjuju se tehnički gubici i prestaje potreba, a tako i ogroman trošak, da PD-a za ED-u održavaju priključne vodove i ostalu tehničku opremu od čvorišta NN mreže do MRO potrošača (kupca), zajedno sa celokupnim priborom do zaključno sa samim brojilom i preklopnom napravom (RTK, MTK ili US).
- **TROŠKOVI - TRENUTNA, POTPUNA i POUZDANA (u realnom vremenu) detekcija KVAROVA** što će drastično smanjiti troškove održavanja EE sistema, upravljanje troškovima, ljudskim resursima, kvalitetom itd.
- **PLANIRANJE SISTEMA - MOGUĆNOST REALNOG PROJEKTOVANJA (modelovanja)** distributivne mreže,
- **KVALITET - UPRAVLJANJE KVALITETOM** isporučene EE u skladu sa Direktivama EU o kvalitetu,
- **OBAVEZE BAŽDARENJA BROJILA** - Potpuno prestaje potreba, pa tako NESTAJU i troškovi periodičnog baždarenja postojećih električnih brojila.

- **INFORMISANJE KUPACA** - Informacije o količinama utrošene energije, visini računa, veliki broj raznovolikih korisnih preporuka, upozorenja i obavještenja, dostavljaju se po dogovoru sa pojedinim kupcima putem interneta, mobilne telefonije¹, kablovske televizije itd.
- **ALARMI** - Svi alarmi, kao na primer oni koji se odnose na preuzimanje energije prekomernom jačinom struje u provodnicima svih ili pojedinih faza kao posledica neravnomernog opterećenje ili uključenje nedozvoljenih uređaja, kao i oni koji su posledica prljanja „struje“ i napona, (pre mali napon kod udaljenih kupaca itd.), su ogromni benefiti za isporučioce EE.
- **SOCIJALNA POLITIKA** - Jednostavno i praktično sprovodljivo višestepeno tarifiranje, a vezano za odnos raspoložive i nužno potrebne energije, odnosno finansijske potencijale svih učesnika u „saobraćaju“ sa energijom.
- **PRAVNI ASPEKTI - Opomene** potrošačima (kupcima) zbog ne izmirivanja nastalih dugovanja postaju neuporedivo brži, efikasniji i jednostavniji proces. Zaduživanja kupca zbog ne plaćanja preuzete EE, implementacijom SISTEM-a više nije moguće.
- **OGRANIČENJA ISPORUKE EE** - Ograničnije isporuke EE, zbog bilo kog razloga, postaje veoma jednostavno, izuzetno efikasno i sa neuporedivo manje angažovanje MT-ih i ljudskih resursa, kao i mnogo drugih korisnih mogućnosti, koje će onima nerazvijenima, poput nas pomoći da „UTEGNU“ EE SISTEM a onima koji su to već bar delimično uradili, da ostvare enormno velike uštede i zarade. Implementacijom SISTEM-a, se stvaraju uslovi za tzv. „**aktivno upravljanje**“ održavanjem EE sistema čime se produžava eksploatacioni vek istog za najmanje 10 godina. Poznato je da se taj benefit meri milijardama EUR-a čak i za ovako skroman EE sistem kakav je u Srbiji. Imajući u vidu da je problem „**netehničkih gubitaka**“ veoma izražen i u zemljama u našem neposrednom okruženju, kao i mnogim drugim zemljama Sveta, prihvati Srbije od izvoza SISTEM-a i od nazaobilazno pratećih usluga, merili bi se stotinama miliona EUR-a.